

УДК 821.111(133)«15/16»

ДІАЛОГ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЯК ПРИНЦИП ДЗЕРКАЛА (НА ПРИКЛАДІ ВИБРАНИХ ВІРШІВ КРИСТОФЕРА МАРЛО ТА СЕРА ВОЛТЕРА РЕЛІ): ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Смольницька О.О., к. філос. н.,

старший науковий співробітник відділу української філології

Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України

У статті здійснено спробу аналізу вірша Кристофера Марло «The Passionate Shepherd to His Love» та поезії-відповіді сера Волтера Релі «The Nymph's Reply to the Shepherd». Розглядаються експліцитна й імпліцитна рослинна символіка, а також символіка коштовного каміння. Використано компаративний, тезаурусний, інтермедіальний і перекладознавчий аналіз.

Ключові слова: поезія, діалог, переклад, елізаветинська доба, архетип, символіка, міф, маскулінний/фемінінний.

В статтю предпринята попытка анализа стихотворения Кристофера Марло «The Passionate Shepherd to His Love» и ответного стихотворения сэра Уолтера Рэли «The Nymph's Reply to the Shepherd». Рассматриваются эксплицитная и имплицитная растительная символика, а также символика драгоценных камней. Привлекаются компаративный, тезаурусный, интермедиаальный и переводоведческий анализ.

Ключевые слова: поэзия, диалог, перевод, елизаветинская эпоха, архетип, символика, миф, маскулинный/фемининный.

Smolnytska O.O. DIALOGUE OF POETIC TEXTS AS A PRINCIPLE OF A MIRROR (ON AN EXAMPLE OF THE SELECTED POEMS OF CHRISTOPHER MARLOWE AND SIR WALTER RALEIGH): REFLECTION IN THE UKRAINIAN POETIC TRANSLATION

The article deals with studying the poem by Christopher Marlowe "The Passionate Shepherd to His Love" and the poem as reply by Sir Walter Raleigh "The Nymph's Reply to the Shepherd". The explicit and implicit symbolisc of plants as well as the symbolics of gems are lighted up. Comparative, thesaurus, intermedial, translate studies methods of analysis are made.

Key words: poetry, dialogue, translation, Elizabeth I epoch, archetype, symbolics, myth, masculine/feminine.

Постановка проблеми. Сучасне літературознавство (а саме компаративістика) плідно розробляє питання літературного діалогу, причому інтерес становлять тексти, які не просто перегукуються окремими мотивами, алюзіями, тематикою тощо, а й створені спеціально як відповідь на певний твір. Це твори, у яких наявна модель «Я» – «Ти», пізнання Себе в Іншому. Зокрема, це поетичний діалог епохи Пізнього Ренесансу елізаветинської доби – вірш Кристофера Марло (Марлоу, Мерлоу, через невизначену на той час орфографію за життя його прізвище вимовлялося навіть «Морлі», Christopher Marlowe, 1564–1593 pp.) «The Passionate Shepherd to His Love» (опублікований у 1599 р., тобто після поетового вбивства) та відповідь сера Волтера Релі (Sir Walter Raleigh, своє прізвище вимовляв, вочевидь, «Ролі», 1552/1554–1618 pp.) «The Nymph's Reply to the Shepherd» (1600 р.). Відповіді на цей вірш К. Марло писали також інші поети (наприклад, Дж. Донн). У виданнях англійської поезії обидва вірші – К. Марло та В. Релі – друкуються поряд, разом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Марло відкривається в українському дискурсі завдяки перекладам і їх коментуванню самими перекладачами («Трагічна історія доктора Фавста» в перекладі М. Стріхи [11, с. 84–134], фрагменти з трагедії «Едвард II» та їх аналіз О. Смольницькою [10, с. 108–109]), переклади окремих віршів В. Релі О. О'Лір, О. Смольницькою). В українській гуманітаристиці діалог текстів К. Марло та В. Релі вже аналізувався в різних аспектах С. Сластьон [7]; названі твори популярні в англійському дискурсі (R. Forsythe, L. Hopkins та інші автори), проте з огляду на складний міфологізм цих текстів є окремі питання, які заслуговують на висвітлення, вимагають знання історико-культурного, релігійного та інших контекстів. Ілюстративний матеріал – поезії в оригіналах, додаються власні поетичні переклади українською мовою (див. додатки 1–2).

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати діалог поезій К. Марло та В. Релі в різних аспектах (архетип, символ, асоціації, міф, відповідність перекладу оригіналу тощо).

Відповідно до мети ставляться такі завдання: 1) дослідити ці твори як перспективні для архетипного, символічного, тезаурусного, перекладознавчого, компаративного, юнґіанського аналізу; 2) проаналізувати символіку бурштини, коралу й рослин; 3) для глибшого осягнення смислів віршів залучити приклади народних балад, британські забобони, вірування (оскільки і балади, і забобони використовувались навіть вищими колами Англії до ХХ ст. включно), легендарний фольклор, міфи, Біблію, а також твори інших письменників (Дж. Чосера, В. Шекспіра, Е. Бронте, Лесі Українки); 4) з'ясувати плідні для дослідження бінарні опозиції Еросу й Танатосу, сакрального та профанного, маскулінного й фемінінного, наявні у віршах К. Марло та В. Релі. Вірш останнього цікавий тим, що створений від імені жінки – Німфи, хоча написаний чоловіком. Таким чином, В. Релі змалював свою Аніму, яка, на відміну від описаної Вівчарем (аналіз нижче), більш рельєфна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обидва тексти складаються із шести строф по чотири рядки кожна, рима парна (a-a, b-b), наявні рефрени, відтворені В. Релі. Ці твори перегукуються, оскільки побудовані як діалог. Вірш-відповідь В. Релі – фактично «дзеркало», де з математичною точністю відтворено лексеми й ідіоми К. Марло в тій же послідовності, не кажучи вже про римування (fields – yields та інші численні приклади). Це текст-симетрія, який в інтермедіальному аспекті нагадує танець у парі або інші наслідувальні рухи. Названі нюанси створюють додаткові труднощі для перекладу, як і алітерації (надзвичайно поширений прийом в англомовній поезії ще від англосаксонської традиції): *live – love* [22, с. 174], *the flocks from field to fold; the flowers to fade* [23, с. 175].

Жанр вірша К. Марло – ідилія, поширений за елизаветинської доби (поема Ф. Сідні «Аркадія»), проте пізніше вироджений, висміяний у поезії Дж. Свіфтом. Варто зауважити, що К. Марло не дарма належить переклад «Мистецтва кохання» Овідія (приблизно 1582 р.), а також твір «Геро і Леандр». Пара закоханих вівчаря та пастушки (архетип *Syzygie*) популярна з античності. Ж.-Б. Мольєр у «Міщанині-шляхтичі» висміює цю набридлу тематику вустами Журдена, який заявляє на пропозицію подивитись балет про пастуше кохання, що йому набридли пастухи (таку реакцію можна розуміти також як пряме/переносне значення, тобто нерозуміння

героєм алегорії, проте інша інтерпретація – виродження самого жанру пасторалі). Вірш В. Релі – антиїдилія, руйнація пасторалі.

Центральним образом у монолозі Вівчаря постає його кохана, тобто Аніма. Іменник *love* (“be my love” [22, р. 174]) означає не лише кохання або кохану, а й Любов загалом, тобто почуття універсальне, не тільки конкретне чи тілесне. Так само прикметник *passionate* – це не лише «пристрасний» чи «палкий», а й «буйний», «нестримний», «неприборкуваний». Якщо прийняти останній варіант, то вірш набуває вахчичності, це діонісійське, а не аполлонічне начало. У цій полісемантичності полягають труднощі поетичного перекладу. Для адекватного відтворення цих текстів українською мовою необхідно проаналізувати архетипи, символи та концепти пропонованих віршів. Спочатку у вічі впадають два концепти – *pleasure, love*. До них додається шлях [7, с. 97] (тобто ініціація обох персонажів: вони мандрують разом, проте й пізнають одне одного, тобто ще перебувають на шляху одне до одного, хоча Вівчарю й здається, ніби він усе знає про кохану).

Пейзаж вірша («That Valleys, groves, hills, and fields, / Woods, or steepy mountain yields» [22, р. 174], у власному поетичному перекладі: «Де ниви, гай, і вруна, й Діл, / Ліси й далекий крутосхил»), на нашу думку, уявний. Він символізує всеохопне почуття героя до коханої, символізуючи весь світ (усю Англію), який Вівчар покладе милій до ніг. За гіпотезою С. Сластьон, якщо врахувати всі ландшафти Високої та Низької Британії, увесь рельєф, то «заманлива прогулянка насправді стає випробуванням на витривалість для коханої» [7, с. 97]. Важливе слово *yield(s)* – «далекий(-и), віддалений(-и)», який підкреслює і випробовування, і те, що герої малі у великому Всесвіті.

У маскулінному/фемінінному аспектах цікаво дослідити лексему *Swain*. У поезії XVI – XVIII ст. це слово часто вживається зі значенням «кавалер», «залицяльник», «(сільський) пастушок». Отже, це ідилічний адорант. Однак у тексті К. Марло воно може бути і фемінітивом: «The Shepherds' Swains shall dance and sing / For thy delight each May-morning» [22, р. 174]. Отже, це кохані пастушків (якщо врахувати, що мова у вірші йде саме про чоловічого персонажа, Вівчаря, а не про коханих чоловіків пастушок).

Цікаво, що ліричний герой не називає кохану на ймення. Це може бути як узагальнений образ коханої (данина жанру ідилії),

так і те, що її ім'я таке дороге безіменно-алегоричному Вівчареві, що він не вимовляє його на широкий загал. Однак, можливо, героїня-пастушка (уявна) до пари герою, тому що Вівчар говорить, що вовни на одяг її обоє нащипають «з наших милих (гарненьких) Ягнят», “our pretty Lambs” [22, р. 174]. Займенник *our* при цьому важливий. Змалювання пейзажу як райського саду і античне, і християнське, оскільки викликає асоціації з Едемом, це «повернення «втраченого раю» [7, с. 96]. Отже, герої – Адам і Єва до гріхопадіння. Lamb – це також Агнець, тобто Христос, Який – Пастир. Вівці (Ягнята) у множині – Божі стада; заради однієї втраченої (грішника) Пастир лишає решту, 99 (праведників), і шукає одну, доки не знайде (не напевне відступника). Господь споглядає Своїх дітей у саду. Це сакральний аспект. У профанному ж аспекті пастуший побут і мрії про дітей – це буденна праця; як повідомляє С. Сластьон, «сонце в Англії сходить у травні о 4:30, тож активний ранок для пастухів починається о 5:00, діти ж співають, бо проводжають батьків на пасовища – до праці» [7, с. 97].

Герой пропонує оздобити свою кохану квітами (їх аналіз далі) і прикрасами, причому зазначає, що зробить усі ці речі сам. До прикрас у тексті належать щире золото (*buckles of the purest gold* [22, р. 174] – «щирозолоті пряжки»), у поетичному перекладі: «Сап'янців дам до ніг твоїх, / І пряжок щирозолотих»), корал (*Coral clasps* [22, р. 174], тобто коралові застібки – «Аграф Кораловий») і бурштин (*Amber studs* [22, р. 174] – запонки). В українському перекладі, якщо застосовувати рідковживані лексеми чи архаїзми, «аграф» означає також «запонку», а для застібки синонім – «фермуар». Проте для простоти в перекладі вжито варіант «запонка». «Найчистіше», тобто щире, золото – часто згадуваний символ справжніх, непідроблених чеснот, почуттів тощо. Варто глибше дослідити корал і бурштин (янтар).

Вони відомі як найдавніші талісмани та прикраси в різних народів. Варто проаналізувати мотивацію згадування саме цих матеріалів у поезії К. Марло. Спершу зазначимо, що вони штучні як прикраси, проте й природні за походженням: бурштин – застигла смола, корали видобувають із моря (атоли тощо). Використання саме цих аксесуарів вкладається в колорит природності.

Лінгвістичний аналіз показує, що як прикметник *amber* зафіксований в англійській мові з XV ст. У Старому Завіті (який надзви-

чайно вплинув на релігійні пошуки, мислення та мистецтво Британії, а пізніше й США) бурштин називається старогрецькою *shachmal*, тобто «осяйний метал» [16]. *Coral*, як і в українській мові, є синонімом до слова «червоний» (звідси – прикметник *coral*, українською «кораловий», «коралевий» [9, с. 146]), оскільки в Середземному морі спочатку знайшли саме червоні корали. Цей іменник відомий в англійській мові з XIII ст. [17].

Що означають бурштин і корал як символи в контексті наведених віршів? У різних народів (у тому числі українського) це були популярні амулети (наприклад, від зурочення). У Європі коралові прикраси часто вішали дітям для здоров'я, і цю деталь можна спостерегти на фламандських, італійських та інших портретах. Корали носили проти хвороб, пристриту, а також для лікування ран і виразок (у тому числі внутрішніх), вірили, що корал зміцнює серце та пам'ять; у Європі він означав скромність, а в стародавніх греків – безсмертя й щастя [1, с. 248]. В англійському мисленні представника досліджуваної доби корал асоціюється не з британською прикрасою, а з Індією, Африкою, Середземноморськими країнами, тобто іншими землями, екзотикою, і повитий магічним флером. Отже, ліричний герой К. Марло пропонує коханій корал для міцного кохання, безсмертя (в античному ключі) та не бажає їй сердечних ран. Візуально корал – це серце, кохання. З огляду на те, що В. Релі у відповідь вивів як адресата німфу – безсмертну, на протигагу смертним, – такий чинник, як безсмертя, міг імпліцитно розумітись К. Марло. Німфа не знає фізичної смерті, а може перетворюватись на рослини – метемпсихоз (відомі міфи про Дафну (яка стала лавром), Сірінгу (очерет) тощо). Прикметно, що німфи благали богів-покровителів перетворити їх на рослини, коли цноті міфічних істот загрожувала небезпека від Аполлона, Пана та інших чоловіків. Тому, можливо, В. Релі образом німфи підкреслює даремність Вівчаревих пропозицій та висуває як контраргумент не плотську, а духовну любов зрілого мужа («But could youth last, and love still breed, / Had joys no date, nor age no need, / Then these delights my mind might move / To live with thee, and be thy love» [23, р. 175]). Німфа не відкидає пропозицію Вівчаря навіки, проте герой має пройти ініціацію, щоб бути гідним божества. Отже, фінал вірша певною мірою відкритий.

Яка символіка бурштину? Йому, як писав Фалес Мілетський, «притаманна певна

подоба душі» [1, с. 422–423]. Ця застигла смола буває різних кольорів: від білого до зеленого, від чорного, жовтого, червоного до сірого [1, с. 590–591]. Асоціація з бурштином – насамперед жовтий, жовтогарячий колір (звідси прикметник «бурштиновий»), а також прозорість. Бурштин радять носити схильним до депресії й самогубства, цей талісман приносить щастя, здоров'я, любов; він дуже цінувався, оскільки ще в дохристиянську епоху вважалося, що в заглибленнях бурштину живуть духи [1, с. 594]. У стародавніх греків подарувати бурштин означало побажати щастя, а в Стародавньому Римі цей камінь символізував родючість [1, с. 595]. Таким чином, якщо врахувати античний контекст, часто змальований у британській поезії зазначеного періоду, то в К. Марло бурштин може символізувати щасливу любов, захист від злих духів і взагалі бід, а також родючість (з огляду на образ Пристрасного Вівчаря). Також бурштин був каменем творчості, а для магії (яку ототожнювали з наукою й творчістю) особливо цінувався червоний бурштин, причому тільки той, де застигли комахи [1, с. 597]. Можна продовжити асоціативний ряд: образ комахи, застиглої навечно в смолі, означає вірні почуття.

Чи має бурштин як символ суто британський контекст? Це залежало від регіону та конкретного роду (клану). Наприклад, у Твідсайді одна родина мала талісман, який зцілював очні хвороби та називався “lammerhead”, а lammer – це шотландська назва бурштину (від французького *l'ambre*) [15, с. 92]. Згідно з британськими забобонами бурштин зцілював очі. За Єлизавети бурштиновий колір набув популярності: золоті сукні королеви (у тон її рудому волоссю та бурштиновим очам), руді перуки в придворних дам тощо. Кольорово бурштин асоціювався із золотом. Таким чином, контекст вірша може бути навіть історичним.

Рослинна символіка у вірші також багатозначна. Так, дуже насичена символами строфа: «And I will make thee beds of Roses / And a thousand fragrant posies, / A cap of flowers, and a kirtle / Embroidered all with leaves of Myrtle» [22 р. 174]. Варто звернути увагу на те, що в Британії рослинні забобони, обряди тощо надзвичайно різноманітні, причому вірування про конкретні квітку, дерево тощо варіюються відповідно до графства чи навіть окремого села. Проте спільні мотиви можна простежити, наприклад те, що певні рослини пов'язувались із нечистою силою,

були або атрибутами фей, відьом тощо, або, навпаки, мали властивість відганяти злих духів. Звичайно, велику роль відіграла любовна магія. Мова квітів була дуже поширена і за В. Шекспіра, і пізніше – у вікторіанській Англії. Квіткова символіка відома в різних країнах Європи (наприклад, у Франції) та Сходу (в Оттоманській імперії), її розуміли без словника. Під час перекладу необхідно враховувати, що вжиті поетами квіткові символи не вимагали розшифрування в сучасників: В. Релі відразу вловив значення троянд, плюща тощо та створив поетичну відповідь як еквівалент, використавши ті ж символи з відповідним значенням, проте наголосивши не на їхній зовнішності, а на сутності – нестійкості, нетривалості, адже квіти скоро в'януть («*Thy gowns, thy shoes, thy beds of Roses, / Thy cap, thy kirtle, and thy posies / Soon break, soon wither, soon forgotten: / In folly ripe, in reason rotten*» [23, р. 175]); за розмаєм прийде зима, «Мед на устах, а в серці – жовч» («*A honey tongue, a heart of gall*» [23, р. 175]). Німфа бачить марноту, її не приваблюють як нетривкі «розкоші» у вигляді букетів і квіткового одягу, так і матеріальні оздоби (золото, корал, бурштин), оскільки вони задрібні на тлі вічності, універсального.

Що означає шапочка (*cap*) з квіток, яку Вівчар змайструє коханій? Цей образ асоціюється з уявленням про зовнішність ельфів та фей (загального клану потойбічних істот фейрі, *faery*) – звідси численні ілюстрації до казок: ельфи в шапочках із квіток чи листя. Конкретні рослини прямо пов'язувались з фейрі. Так, наперстянка (*foxgloves*) у народній етимології була *folk's gloves* – «рукавички ельфів» [4, с. 179]; *folk* – один з евфемізмів на позначення цих духів, «малого народцю». Шапочка може означати також егрет, або плюмаж, з огляду на примхливість моди за доби Єлизавети I.

В ідилічному плані цікава середньоанглійська анонімна балада XIV ст. «Діва спить на вересовому пустищі» («*Maiden in the mogë lay...*», у власному поетичному перекладі «Там, де верес, діва спить»). У тексті сакральне число 7 (діва спить довгих сім ночей у вересі), верес – це англійський та шотландський символ, сакральний і профанний (як частий пейзаж), на вересових пустищах зустрічаються духи тощо. У баладі прикметний діалог про неземне, ідеальне життя «сплячої красуні»: «А чи добрим був обід, / Що у неї на обід? / А це квітка-первоцвіт – / А це квітка-первоцвіт – / А чи добрим

був обід, / Що у неї на обід? / Це фіалка й первоцвіт. // А чи добрим був напій, / Що у неї за напій? – / Це струмочок крижаний – / Це струмочок крижаний – / А чи добрим був напій – / Що у неї за напій? / Плин студений весняний. // Чи покої добрі в неї, / Що це за покої в неї? / Це червоний ружі квіт – / Це червоний ружі квіт – / Чи покої добрі в неї, / Що це за покої в неї? – / Червен-ружі та лілеї». Первоцвіт (примула, сер.-англ. *primerole*) і фіалка (*violet*) [20, с. 3] – типові англійські символи. Первоцвіт – перше кохання (проте й нетривала юність). Фіалка означає вірність, відданість, чисте кохання (можна згадати сцену божевілья Офелії з «Гамлета») [5, с. 162]. З огляду на зображений у баладі ідеальний побут, проілюстрований квітковою символікою (причому червона троянда (*red rose*) і лілея (*the lily flour*) [20, с. 4] – це також христийські та маріологічні символи), можна зрозуміти вибір К. Марло саме таких атрибутів коханій. Ліричний герой фактично творить свою ідеальну милу, як Пігмаліон – Галатею.

Важливо з'ясувати роль травневих ранків (*For thy delight each May-morning* [22, р. 174]), описаних у заключному катрені вірша К. Марло. Травень як свято родючості (пов'язане з кельтським Бельгайном, античними вакханаліями тощо) відіграє велику роль у британській (і не лише – наприклад, у куртуазній провансальській) культурі. У Дж. Чосера («Кентерберійські оповідки», розділ «Оповідь Лицаря») сказано про те, як Паламон та Арсіта безнадійно закохались в Емілію, яка дала обітницю Діані (подібно до Іпполіта, відданого Артеміді). Прикметна деталь (рядки 1462–1464): «На сьомий рік, у травні, в третю ніч / (Чому се статись мало саме в травні, / Книжки вам можуть розказати давні)» [14, с. 42] (тут і далі Дж. Чосер у перекладі М. Стріхи). Як пише перекладач: «Цей вибір дати коментатори досі не розуміють» [14, с. 83]. Числа 7 і 3 як сакральні зрозумілі. Далі в «Оповіді» сказано про свято в Атенах, де функцію Травня пояснено прозоро (рядки 2485–2487): «Хоч понеділок, та щасливі всі, / Панує Травень бо у всій красі / Й Венері поклонитись наvertsає» [14, с. 66]. Якщо врахувати мотивацію героїв – повернути Емілію до шлюбу, то вибір саме травня (=кохання, родючості, містерій) ясний. Для розуміння вибору травня в Дж. Чосера та двох аналізованих поетів необхідно дослідити обрядність, а саме вибір *The May Queen*.

Образ «Цариці мая» (або «Травневої королеви») дуже цікавий і незвичний, оскільки це

святкування відбувалось в Англії після прийняття християнства. Атрибут свята – танець навколо оздобленої травневої жердини (як язичницький звичай заборонений пуританами, проте практикований у сільській місцевості). Загалом коріння цього свята на 1 травня – ушанування богині Флори [2, с. 252]. Ніч на 1 травня – це також Вальпуржина ніч (нім. *Walpurgisnacht*, або відьомська, відома французам, чехам, лужичанам, скандинавам та іншим європейцям) як вироджене язичництво: шабаш постав наслідком деградованих містерій, чиїм культом була родючість. Як писав М. Золотницький, поширеності обряд обрання найгарнішої дівчини «на королеву травня» набув за Генріха VIII. І далі автор книги про квіти проводить паралель із віршем А. Теннісона «Травнева королева» («*The May Queen*», 1833 р.). У тексті поезії змальовані переживання селянської дівчини, яку обрали травневою королевою, і після цього, попри всі негоди в її житті, героїня береже цей світлий спогад. Однак, як писали дослідники, звичай обрання травневої королеви почав зникати в XIX ст. [2, с. 253]. Цікаво, що бразильські українці ототожнили Матір Божу та Травневу королеву, тобто маємо приклад народного католицизму (загалом контамінація образів Богоматері й різноманітних материнських божеств, уособлення родючості – невичерпна тема, презентована в різних культурах). М. Гримич зауважує: «За календарем української католицької церкви в Бразилії, наприклад, чи не кожен місяць року присвячений певній духовній акції. Так, травень – це так званий «Марійський місяць», коли вшановується Матір Божа, серпень – «місяць покликань», вересень – «місяць Біблії», жовтень вважається «місяцем вервиці» [12, с. 196]. Відомо, що «травневе набожество» на честь Діви Марії в Україні запровадили, як зазначав учений, «монахи-кармеліти 150 років тому. Відтак у цілому краю в греко-католицькій церкві понад півтора сторіччя відправляється урочистість, присвячена Цариці мая» [12, с. 213]. Цей культ у Бразилії приніс орден василіан, що досі має там великий вплив. До того ж травень збігається з Днем матерів. У цьому знову можна бачити синтез народних вірувань та офіційної церковної доктрини, сакрального й профанного.

Ерос і Танатос як відгомін язичницьких містерій досі пов'язані з травнем у британських забобонах. Так, глодові квітки, згідно з віруваннями, означають запах смерті (певно, тому що в глоді жили феїри). Їх, як і інші

травневі квіти, заборонялось вносити до хати, оскільки це означало наклепати смерть когось із членів родини. Глід і бузина асоціювались із сатаною (Ворікшир) [4, с. 179] (в українських повір'ях бузина або цілюща, або це чортівий дім, як і верба).

Варто з'ясувати значення кожної рослини у вірші К. Марло. *Rose(s)* – кохання (хоча троянда – надзвичайно багатозначний символ), цю квітку брали під час містерій. Що означає мирт (*Myrtle*)? Ця назва походить із давньогрецького «Мурго» та означає бальзам, мирру; сьогодні це квіти нареченої на весіллі [3]. В англійських забобонах він протиставлявся жимолості: якщо першу (Кембриджшир) не можна було тримати в дівочій спальні, тому що ця рослина навіює еротичні сни, і тоді «дівчата запросяться до вінця» [4, с. 179], то миртова гілочка під подушкою означала «приємні та спокійні сновидіння» [4, с. 179]. Усталена символіка мирту (антична міфологія) – любов. Це атрибут Венери (вічнозелений, як кохання) [13, с. 122] і трьох грацій; за доби Ренесансу мирт став означати вічне кохання, особливо подружню вірність [13, с. 396]. Згідно з міфом саме в миртовій тині (у миртовому гаю) Афродіта обіцяла Адонісу вічне життя [18, с. 212], і тому мирт вважається ланкою між обома світами – життям і смертю [3]. У Сомерсеті вірили: мирт, який росте на вікні, приносить щастя, проте ростиме тільки тоді, якщо його посадить жінка. У Велсі вірили: якщо вирвати мирт, то в домі зникнуть мир і любов [15, с. 265]. Отже, розуміння мирту в багатьох регіонах і навіть країнах Європи збігається, оскільки ґрунтоване на античній міфології.

Інший символ – плющ (*Ivy*, неодноразово згадуваний у В. Шекспіра – «Сон літньої ночі», акт IV, сцена I, де Титанія порівнює себе з плющем, надаючи цій рослині жіночу конотацію – «the female ivy» [19, с. 235]) – означає вірність (недарма в екранізації «Айвенго» 1997 р. Седрік одягає на заручинах леді Ровені вінок із лілей і плюща, бажаючи нареченій, щоб вона обвилась навколо Ательстана, як плющ, тобто зичить молодим щасливого шлюбу). У графстві Лейтрім вірили: якщо юнак на День Усіх Святих (ніч на 1 листопада, сучасний Гелловін, кельтський Самайн – *O. C.*) мовчки зірве десять листків плюща, один викине геть, а решту дев'ять покладе під подушку, йому насняться кохання й весілля [13, с. 330]. У Лесі України бачимо: «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...» Мовою квітів ця рослина означає також дружбу. Плющ

виглядає романтично, викликаючи асоціації з обплетеними будинками й замками, проте водночас і похмуро (=руїни). Це могильна квітка, пам'ять про вмерле [6]. Плющ і підтримує камінь, і руйнує його (так само висмоктуючи соки з дерева, як омела, повитиця тощо). Проте він вічнозелений і в християнстві означає вічне життя [13, с. 387]. У вірші К. Марло він саме зелений, юний, оскільки має бруньки (*buds*). Це може означати також юність, молоде кохання, однак для В. Релі інтерпретація – незріле почуття, яке адресант вважає зрілим з огляду на свій малий досвід. Якщо Вівчар у К. Марло мріє про шлюб, яким увінчаються стосунки, то подружнє життя може стати випробовуванням для кохання та не виправдати романтичних сподівань героїв. Персонажі знають, що таке праця, «труди і дні», однак можуть не знати, яким чином підтримувати стосунки. Отже, у К. Марло, В. Релі, В. Шекспіра плющ – жіночий символ, доречний для жінки (Німфи), проте недоречний для чоловіка. В. Релі вуста Німфи бажає Вівчарю змужніти.

Однак плющ як Ерос є також фалічним символом: його листя позначає чоловічу трійцю [6]. Візуально він нагадує трилисник (=Трійцю), проте навряд чи в конкретних віршах поети мали на увазі саме цей християнський символ: Отця, Сина і Святого Духа. Згідно з англійськими повір'ями плющ має цілющі властивості, за ірландськими – береже смертних від злостивих фейрі. Продовжуючи розвиток значення образу німфи, можна навести міф про юнака Крокуса та німфу Плющ (традиційно ці образи змальовуються схиленими на один бік). За своє нетерпіння Крокус перетворився на однойменну квітку (за іншою версією – на тисове дерево) [13, с. 588]. Таким чином, В. Релі, згадуючи у відповіді плющ, може натякати адресату-опоненту, нагадуючи цей міф про німфу Плющ (натомість К. Марло, вочевидь, не мав на меті розповіді історії саме про Крокуса та Плющ).

Продовжуючи античний контекст, зазначимо: плющ – символ Діоніса (Вакса, Бахуса), Персефони, а також інших богів, які вмирають і воскресають (наприклад, Озіріса; проте єгипетська міфологія не була відома й використувана англійцями за досліджуваної доби). Плющем повивали тирси, ця рослина була атрибутом вакханок, вакхантів і менад (тому що на вакханаліях плющовий сік додавали до вина, зміцнюючи п'янкість напою – як наркотик; водночас вважали, що плющ витвержеує [6]), у Стародавньому Римі це також

рослина Сатурна (вінок на Сатурналіях [6]). Плющовий вінок – символ музи Талії (комедії й ліричної поезії). Можливо, К. Марло зашифрував у плющі й таке значення, як емблему поета. Цікаво, що в Стародавній Греції плющову гілочку дарували молодим на весілля для вірного подружнього життя; сьогодні подарунок у Греції на весілля – миртове деревце. Тобто в К. Марло, імовірно, плющ тотожний мирту. Підсумовуючи, можна сказати, що символ плюща амбівалентний: він і християнський, і демонічний [6], це як вірність, плодючість, родючість, безсмертя, воскресіння з мертвих, так і невпевненість, залежність, жіночність, смертельні обійми, паразитизм, руйнація [6; 18, с. 172]. Це слабка людина, яка виснажує сильну (і проти цього, певно, В. Релі застерігає адресата), проте в інших ситуаціях – підтримка. Таким чином, плющ – це Ерос і Танатос. В. Релі сприймає плющ також як інфантильність, що загрожує молодим Вівчарю та його коханій. Можна врахувати й біографічний аспект: поет був старшим, ніж К. Марло, на 10–12 років і мав більше досвіду. Зрілий вік (який на той час вважався похилим) змушував автора замислитись над вічним. Німфа припускає, що прийняла б умови Вівчаря, якби час був вічно юним, як і кохання, а сам Вівчар був би постійним в обіцянках («If all the world and love were young, / And truth in every Shepherd's tongue» [23, p. 175]). Зовні Німфа юна, проет вона безсмертна та знається на глибині речей: «Та час зганяє з піль стада, / Від Бур холоне Скель Грядя, / І Філомела мовчазна, / Розплата після втіх сумна». В образі замовклого солов'я (Philomel) В. Релі фактично розвінчує античну емблематику. Вівчар статичний, Німфа бачить еволюцію світового ладу.

Оскільки плющ – атрибут вакханок, то стає більш зрозумілим вибір В. Релі саме німфи на роль адресата ліричного героя К. Марло. Німфи прекрасні, але й сексуальні (аналогічно: мавки-нявки, лісові панни, дикі панни в українській міфології). Ім'я Німфи і умовне, і пряме міфологічне. Якщо звернути увагу на те, що тексти побудовані як діалог, а вірш В. Релі – відповідь Вівчарю, то згадується аналогія з німфою Ехо, яка не могла говорити сама, а повторювала останні слова тих, хто до неї звертався. Відповідь В. Релі – це текст-відлуння, луна (Ехо), тобто «дзеркало» звуку. Однак Німфа у В. Релі – самостійна, активна, з власним мисленням. Вона відповідає на поклик Вівчаря, проте своїми словами, надаючи власну життєву програму. Отже,

тут міф про Нарциса та безнадійно закохану в нього Ехо не може бути відповідною паралеллю. Німфа В. Релі певною мірою карає героя: він викликав язичницьку Аніму, однак не здатний запропонувати їй адекватне винагородження (заключна формула вірша «If these delights thy mind may move, / Then live with me, and be my love» [22, p. 174] побудована як заклинання). Цікаво те, що за традицією античної поезії німфи, як правило, непостійні, мінливі (певно, як сама природа), проте у В. Релі Німфа якраз обстоює стійкі почуття. С. Слассьон порівнює «божественну діву» з Мавкою в «Лісовій пісні» Лесі Українки, аналізуючи шлюб із пристрасті та міркуючи про те, що героїні драми-феєрії не вистачило мудрості [7, с. 98]. Аналогії – численні англійські, шотландські, ірландські, валлійські, скандинавські та інші історії про русалок та інших потойбічних істот, чий стосунки зі смертними чоловіками, як правило, мали трагічний кінець [8]. Однак, як і неземні героїні кельтського й германо-скандинавського фольклору, пробуджена Лукашевою музикою Мавка виступає як активне начало, фактично беручи на себе ініціативу; коли ж Аніма підкорюється, «асимілюється» в чоловічій хаті, то втрачає свої сакральні риси. Лукаш боїться її активності, проте водночас Мавка цим його й приваблює (та, зрештою, рятує з вовкулачої подобі, тобто від деградації). Так само Німфа приваблює/відштовхує Вівчаря. Відповідь Німфи нагадує також традицію англійських народних балад, побудованих на шлюбному випробовуванні молодого (наприклад, «Ярмарок у Скарборо» (український переклад власний): виконавши нереальні речі, юнак здобуває прихильність обраниці). Отже, відповідь В. Релі багатогранна.

У цьому плані цікаво зіставити маскулінний погляд на зашифроване в квітковій символіці кохання та фемінінний – у вірші романтика Е. Бронте (1818–1848 pp.) «Кохання і дружба» («Love and Friendship», див. додаток 3), де протиставлені шипшина як кохання (причому оскільки троянда дика (*the wild rose-briar*) [21], то й почуття може бути нестримним) і гостролист (*holly-tree*) як дружба. В. Релі наполягає на перевіреному, зрілому, вічному коханні. В Е. Бронте роль антитези нестійкому почуттю відіграє дружба, причому символ гостролиста вимагає розшифрування в обрядовому контексті. Гостролист – неодмінна прикраса англійських осель на Різдво (звідси назва *holly-tree*, «священне дерево»). Цю рослину, як і плющ, вносили додому тільки напередодні

Різдва, а виносили напередодні Водохреща (6 січня) чи Стрітєння (2 лютого) [4, с. 221]. Проте символіка гостролиста – терновий вінець, а яскраво-червоні ягоди цієї рослини означають пролиту Ісусову кров [4, с. 221]. Отже, як Христос воскрес, так і гостролист нагадує про те, що життя перемагає смерть, проте варто пам'ятати про муки Спасителя. Так само плющ, який увінчує череп, означає перемогу Воскресіння над смертю [13, с. 387].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, проаналізований поетичний діалог містить ознаки пасторалі, проте якщо К. Марло як автор самого тексту (адресант) оспівує таку ідилію, то В. Релі від імені адресата-Німфи розвінчує аркадійський рай, нагадуючи про мінливість світового ладу. Згідно з античною традицією почуття вподібнюються природі та, відповідно, змінам пори року (весна – літо – безжальна зима). Дослідження архетипів і символів (зокрема й рослинних) у контексті відомих поетам забобонів, вірувань, народних балад, легенд дає змогу з'ясувати багатозначність ужитих маркерів для сучасного реципієнта, проте цілковиту зрозумілість для елизаветинського читача. Виявлено шлюбне значення мирту, жіночу конотацію плюща, а також (під час порівняння з віршем Е. Бронте) взаємозв'язок символіки плюща й гостролиста. Твори К. Марло та В. Релі за умови правильного розшифрування кодів є ключем для розуміння символіки В. Шекспіра й англійської літератури пізніших часів (наприклад, вікторіанської Англії). Тексти проаналізованих елизаветинських поетів перспективні для версифікаційного, лінгвістичного, перекладознавчого, архетипного, компаративного та інших видів аналізу, тому роботу може бути продовжено в річці глибшого дослідження «тексту-дзеркала».

Додаток 1. Крістофер Марло, «Пристрастно закоханий вівчар своїй милій» («The Passionate Shepherd to His Love») (поетичний переклад О. Смольницької, 2017 р.): Прийди, моїм коханням будь, / Утіхи ми пізнаєм путь, / Де ниви, гай, і вруна, й Діл, / Ліси й далекий крутосхил. // Ми сядем там, де Скель Гряди, / І де Вівчар пасе стада, / Де над Річками – птиць хорал, / Солодкозвучний Мадригал. // Встелю трояндовий букет, / Сплету завітаний берет, / А юпку в тебе серед скірт / Оздобить густолистий Мирт; // Руна дам пишного до шат, – / Ми з наших візьмемо Ягнят, / Сап'янців дам до ніг твоїх, / І пряжок щиро-золотих; // Сплету Плюща до поясин, / Піде на запонки Бурштин; / Аграф Кораловий

на груди, / Прийди, моїм коханням будь. // Вівчарські Любі у танках / Щоранку в Травні, у піснях, / Якщо тебе ці втіхи зуть, – / Прийдеш, моїм коханням будь.

Додаток 2. Сер Волтер Релі, «Відповідь Німфи Вівчареві» («The Nymph's Reply to the Shepherd») (поетичний переклад О. Смольницької, 2017 р.): Якби ж був юним серця чар, / Був кожний праведним Вівчар, / Я втішних слухалась розмов, / І я була б твоя любов. // Та час зганяє з піль стада, / Від Бур холоне Скель Гряди, / І Філомела мовчазна, / Розплата після втіх сумна. // Зів'януть квіти, і розмай, / Од зимних зим настане край, / Мед на устах, а в серці – жовч, / Гряде скорбота, хоч не-хоч. // Убір, трояндовий букет, / Сап'янці, юпка, і берет / Зів'януть, шезнуть плином хвиль: / Достигли – зміняться на гниль. // Твій пояс із Плюща і трав, / Бурштин, Кораловий аграф – / Усе не варте, аби я / Прийшла немов любов твоя. // Мине юнь, дасть кохання плід, / Без віку втіхи, як і світ, / Тоді пора утіх буя – / Тоді прийду, любов твоя.

Додаток 3. Емілі Джейн Бронте, «Кохання і Дружба» (поетичний переклад О. Смольницької, 2007 р., 2014 р.): Кохання – неначе шипшини квітки, / А дружба – немов гостролист, – / І падуб зів'яне, як ружа буя, / Але: чий надійніший цвіт? // Солодкі шипшини квітки навесні, / І пахощі влітку – чуда; / Але знов настане морозна зима – / І хто пишну ружу згада? // Шипшину зневаж недоречну тепер, / Бо падуб – оздоба твоя: / Ось грудень настав – кожен паросток вмер, / Та зелень гірлянди буя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Все о камнях и амулетах от А до Я / авт.-сост. Н. Белов. – Минск : Современный литератор, 2003. – 608 с.
2. Золотницкий Н. Цветы в легендах и преданиях / Н. Золотницкий. – М., 1913. – 272 с.
3. Коути Е. Суеверия викторианской Англии / Е. Коути, Н. Харса. – М. : Центрполиграф, 2011. – 480 с.
4. Миртовое дерево: мифология, выращивание и уход [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ogorodsadovod.com/entry/2094-mirtovoe-derevo-mifologiya-vyrashchivanie-i-ukhod>.
5. Некряч Т. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : [монографія] / Т. Некряч, Ю. Чала. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с.
6. Плющ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%9F%D0%BB%D1%8E%D1%89>.
7. Сластьон С. Про один приклад гендерного діалогу в британській поезії кінця XVI – 20-х років XVII ст. / С. Сластьон // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». – Вип. 76. – Х., 2017. – С. 96–98.

8. Смольницька О. Іван Франко як перекладач старонорвезьких балад / О. Смольницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://spadok.org.ua/ivan-franko/i-franko-uk-perekladach-staronorvezkych-balad>.
9. Смольницька О. Прототипи шекспірівської Dark Lady у фольклорі: компаративний аналіз / О. Смольницька // Актуальні питання іноземної філології : наук. журнал / редкол. : І. Біскуб (гол. ред.) та ін. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 5. – С. 146.
10. Смольницька О. Розвиток компаративного дискурсу Шекспіра, Лесі Українки й американської «сповідальної поезії» в «Коді української літератури» Ніли Зборовської / О. Смольницька // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 1. – Т. 2. – С. 108–109.
11. Стріха М. Улюблені переклади : [поезії] / М. Стріха. – К. : Український письменник, 2015. – 724 с.
12. Українці Бразилії = Os ucranianos do Brasil = Ukrainians in Brazil: історико-етнологічне дослідження / наук. ред. : М. Гримич (гол.) та ін. – К. : Дуліби, 2011. – 262 с.
13. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Дж. Холл ; пер. с англ. А. Майкапара. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1996. – 656 с.
14. Чосер Дж. Кентерберійські оповідки (Фрагмент I) / Дж. Чосер ; пер. М. Стріхи. – Автор. комп. набір, 2015–2017. – 125 с. – (3 неопублікованого архіву М. Стріхи).
15. Энциклопедия суеверий. – М. : Миф ; Локид, 1995. – 560 с.
16. Amber // Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/index.php?term=amber>.
17. Coral // Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=coral.
18. Shakespeare's Sexual Language: a Glossary / ed. by G. Williams. – 1st ed. – London : Continuum, 2006. – 352 p.
19. The Complete Works of William Shakespeare / The Alexander Text introduced by P. Ackroyd. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 1436 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

20. Anonymous. Maiden in the morè lay // The Penguin Book of English Verse / ed. by P. Keegan. – London : Penguin Classics, 2004. – P. 3–4.
21. Brontë E. Love and Friendship / E. Brontë [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.poetryfoundation.org/poems-and-poets/poems/detail/50537>.
22. Marlowe C. The Passionate Shepherd to His Love / C. Marlowe // The Penguin Book of English Verse / ed. by P. Keegan. – London : Penguin Classics, 2004. – P. 174.
23. Raleigh W. The Nymph's Reply to the Shepherd / Sir W. Raleigh // The Penguin Book of English Verse / ed. by P. Keegan. – London : Penguin Classics, 2004. – P. 175.